



GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 4 Sayı: 7 Yıl: 2024 & Volume: 4 Issue: 7 Year: 2024
www.gencinedergisi.net

HEM İÇKİN HEM AŞKIN: AŞK MESNEVİLERİNDE ANNE KADIN IMMANENT AND EXCESSIVE: THE MOTHER-WOMAN IN LOVE MASNAVIS

“Herkes bir parça atalarımızdır, tıpkı herkesin bir parça erkek ve bir parça kadın olduğu gibi.”
Virginia Woolf

İlayda Mina TORUN*

Öz

Bütün mitolojik, tarihi ve edebi anlatılarda doğurganlık temsili ile hayatın başlatıcısı olan anne kadın; benliğinde taşıdığı doğurganlığı ile her daim kutsallık atfedilen yüce bir varlık olarak tasnif edilmiştir. Kadının arketipsel tarihindeki en önemli eşiğini ise ana rahmine düşme mucizesi ile başlayan doğurma eylemi temsil etmektedir. Hayatın başlatıcısı olma rolüne sahip olan kadın; anne olmasının yanı sıra bilgeliğin, güzelliğin, nahifliğin ve sevginin de temsili olagelmıştır. Her türlü kültürde ise gerek toplum içerisindeki cinsiyet rolü gerek ise aile içerisindeki anneliği ile ön plana çıkmaktadır. Toplum söz konusu olduğunda bu hususun beraberinde getirdiği normlar, her cinsiyete ve duruma olduğu gibi kadınlık hususuna da tesir etmiştir. Geleneksel ve toplumsal normlar çerçevesinde kadınlık yahut annelik konusunda da sınırlar çizilmiştir. Geleneğin de baskısı ile toplum tarafından doğru olarak kabul edilen normlar, kadının kendini gerçekleştirebilmesi hususunda engel olarak karşısına çıkmıştır. Bu normlar doğrultusunda kadın, toplum içerisinde ötekileştirilmiş ve bu ötekileştirilme sebebi ile her dönemde odak noktası haline gelmiştir. Kadının tabulaştırılmış olan toplum içerisindeki yeri ise hayatın ve sanatın her alanına yansımıştır. Topluma ayna tutan ve onu olduğu gibi aktaran sanatların başında gelen edebiyat ise anne kadının yüceliğini ve ötekileştirilmesini aynı anda bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle anlatı geleneğinin yapı taşlarından olan mesneviler toplum içerisindeki anne kadının yerine tanık olmamıza olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada ise anne kadının, klasik dönem aşk mesnevilerine yansıma şekilleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Mitolojik ana, toplumsal cinsiyet, klasik şiir, aşk mesnevileri, anne tipolojisi

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Abstract

In all mythological, historical, and literary narratives, the mother-woman, who is the embodiment of fertility and the initiator of life, is classified as a sacred and exalted being due to her inherent fertility. One of the most significant milestones in the archetypal history of women is represented by the act of giving birth, which begins with the miracle of descending into the womb. The woman, who holds the role of the initiator of life, has also been a symbol of wisdom, beauty, delicacy, and love. In every culture, she stands out due to her gender role in society as well as her role as a mother within the family. Concerning society, the norms that come with this role have influenced the concept of womanhood just as they have affected every gender and situation. Traditional and societal norms have drawn boundaries regarding womanhood and motherhood. Under the pressure of tradition, these accepted societal norms have emerged as obstacles to women achieving self-realization. Within these norms, women have been marginalized in society and have become a focal point throughout history due to this marginalization. The taboos surrounding the role of women in society have reflected in every aspect of life and art. Literature, as one of the arts that mirrors and transmits society as it is, encompasses both the exaltation and marginalization of the mother-woman. In particular, the narrative tradition of masnavi a type of poetic narrative allows us to witness the role of the mother-woman in society. This study examines the reflections of the mother-woman in classical period love masnavis.

Keywords: Mythological mother, gender roles, classical poetry, love masnavis, mother Archetype

Giriş

Mitolojik sistemlerin büyük çoğunluğunda, bütün canlı varlıkların anası olarak bilinen ve üretici güce sahip kutsal dışi-mitolojik ana paradigması vardır. Bütün arkaik yapıtlı mitolojik motifler, bütün hâmi ruhlar her ne kadar değişime ve dönüşüme uğrasalar da bir bütünün, yani Mitolojik Ana'nın genetik hafızasından kopmuşlardır. Ölümsüzlüğün, mükemmelliğin ve kutsal dişiliğin ifadesi olan Mitolojik Ana'nın değişmeyen işlevi ise doğuran ve yutan, başka bir deyişle hayatın ve ölümün simgesi olmasıdır. Mitolojik ana yahut anne kadın, Jung'un ifade ettiği gibi "Doğa kadar tanıdık ve yabancı, sevgi ve şefkat dolu, yazgı kadar acımasızdır, şevkle, bıkmadan usanmadan yaşam verir, acıların anasıdır, ölünün ardından kapanan karanlık, yanıtız kapıdır." (2019: 31).

Firdevsî, meşhur eseri Şehnâme'de "Baba ister peygamber olsun ister hükümdar, cariyeye ancak uşak doğurur" derken mitolojik sistemlerdeki söz konusu paradigmaya ve kadının tüm varoluşu sarmalayan rolüne yani hem içkin hem aşkın "anneliğine" vurgu yapmaktadır. Örneğin Bilgin Saydam'ın ifadesiyle; insanı ay(rış)tıran doğası değildir çünkü. Doğasıyla ne yaptığıdır, yani kültürüdür (2022: 12). Tıpkı şeyh-mürîr, katil-kurban, efendi-köle gibi anne-çocuk da aynı insanın varyantlarıdır. Maddesi aynı, donanımı aynı, temel dinamikleri aynıdır. Yani aynı insan ruhunun yüzeyde farklı, derinliğinde benzer görünümüdür. Buradan hareketle mitolojik ve psikolojik kavramların en karmaşık olanlarından birine karşılık gelen anne arketipi, ana rahmindeki hayat-zaman çerçevesinin dışındaki karanlıkta varoluş-doğum travması, anneye çocuğun birliği, rahmin kuşatıcı varoluşuna geri dönüş özlemi, insanoğlunun kökeniyle ilgili içgüdüsel bilgilerin billurlaştığı bir alan olarak

değerlendirilir. Ana rahmine düşme, gebelik ve doğurma; kadının arketipsel tarihindeki en önemli eşiğini temsil eder. Jung'un anne arketipi üzerine kaleme almış olduğu "Anne arketipinin özellikleri" "annelik" ile ilgilidir: dışının sihirli otoritesi; aklın çok ötesinde bir bilgelik ve ruhsal yücelik; iyi olan, bakıp büyüten, taşıyan, büyüme, bereket ve besin sağlayan; sihirli dönüşüm ve yeniden doğuş yeri; yararlı içgüdü ya da itki; gizli, saklı, karanlık olan, uçurum, ölümler dünyası, yutan, baştan çıkarıcı ve zehirleyen, korku uyandıran ve kaçınılmaz olan" özellik sıralaması ise söz konusu durum içerisinde anne kadının en temel niteliklerini içerisinde barındırmaktadır (2019: 22).

Gebelik denilen fiziksel olgu yahut mucize, kadının kendini çoğaltıp dünyaya yeni bir can getirmesidir. Anne kadın; dokuz ay boyunca madde yaratır, bir bedeni biçimlendirir ve özü canlı maddeye dönüştüren bir simyacı gibi kendi içinde bir töz yaratır. Anne, kadına bahşedilen doğum mucizesinin bir meyvesi olarak dünyaya gelen çocuk ve bu paralelde anne-çocuk ilişkisinin mitolojiler, psikoloji ve dinlerdeki hakim görüntüsü böyle iken toplumda kadın ve erkek olmaya bağlı olarak cinsiyet üzerinden tanımlanan roller yani toplumsal cinsiyet meselesi kadın ve kadının anneliği hususuna ayrı bir parantez açar.

Toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyet kavramının ötesinde, toplumun var ettiği ve kabullendiği cinsiyet rolleri, davranışları, beklentileri ve kimlikleri içerisinde barındıran oldukça karmaşık bir yapıdır. Bu kavram; bireylerin biyolojik olarak sahip olduğu özelliklerden ziyade kültürel, sosyal ve geleneksel faktörlerin gölgesi altında oluşmaktadır. Başka bir deyişle bu kavram, toplumun normlarına karşılık gelmektedir.

İnsanlığın var olduğu günden bu yana cinsiyet kavramı gündem konusu olarak varlığını sürdürmüştür. Toplum tarafından karmaşık bir biçimde şekillenen ve algılanan her cinsiyet; kendi içerisinde belirli sınırlar içerisine alınmış, bu sınırlar değişim göstermek ile birlikte hiç yok olmamıştır. Kadın ve erkek cinsiyetine ayrı ayrı kıyafetler biçilmiş ve her iki cinsiyet bu kıyafeti giymeye mecbur bırakılmıştır. Gerek ruh durumuna gerek sosyal hayata gerekse toplumdaki yerine göre farklı farklı kumaşlardan dokunmuş olan bu kıyafet; her iki taraf için de bir nevi pranga görevi görmüştür. Fakat kadın, özellikle toplum içerisinde erkeklerden bir tarafa ayrılarak "öteki" konumuna yerleştirilmiş ve ilgi odağı olagelmıştır. Bu ilgi odağı olma hâli; kadını kimi zaman yüceltmiş, kimi zaman ise ezilen kesimde olmaya itmiştir. Bu noktada cinsiyet meselesini biyolojik olanın alanından çıkararak kültürün ve toplumun alanında konumlandıran Beauvoir'ın "Kadın doğmaz: Kadın olunur. İnsan dışının toplum içinde büründüğü biçimi belirleyen hiçbir biyolojik, ruhsal, ekonomik yazgı yoktur; erkek ile kadın edilmiş varlık arasındaki kadınsı diye nitelendirilen bu ürünü yaratan, uygarlığın bütünüdür." görüşü, toplumun var ettiği "öteki cinsiyet" kavramını oldukça açık bir dil ile açıklamaktadır (2019: 13). Kadın, karşı cinsine göre her daim daha çok sınırlandırılmış ve yaşam meşgalesi içerisinde daha çok göreve yahut korumaya tabii tutulmuştur. "Kadına verilen değer veya değersizlik, bazen pragmatik açıdan bir nesne, bazen toplumsal bir fenomen olarak eş, ana veya tanrıça, bazen de izlenilesi bir estetik obje olduğunu kabullenen bir bakış açısıyla değerlendirilebilir." (Gülaçtı, 2012: 8).

Kendisine atfedilen bin bir çeşit rol ve görev içerisinde kadın, kendi yolculuğunu gerçekleştirme hususunda hep dezavantajlı olmuştur. Bu sebeple birçok kadın; kendisine biçilen kıyafet içerisinde yaşamını sürdürmüş, büyümüş ve

büyütmüştür. Hatta o denlidir ki kadın için kendi kişiliği dahi ikincil önemdedir ve hatta çoğunlukla kişiliğinin bilincinde dahi değildir çünkü geleneğin kodlamış olduğu algıda kadın için yaşam başkalarında ve başkaları üzerinden yaşanmaktadır. Kadın önce çocukları doğurur ve onlarla bir olur zira onlarsız hiçbir varoluş nedeni olmayacaktır (Jung, 2019: 27). Kadın her daim duygusal, narin, korumacı ve korunması gereken, ev içi ile sınırlandırılmış bir varlık olarak görülmesi hasebiyle kadın ve özellikle anne kadın adına en önemli ve olmazsa olmaz görülen özellik korumacı bir ruh hâline sahip olmasıdır. Campbell bu konuda “Kadınların birincil amaçları koruyup kollamaktır. Koruyup kollanacak şey bir beden, bir ruh, bir medeniyet ya da bir topluluk olabilir. Eğer koruyacağı bir şey yoksa kadın fonksiyonunu yitirdiği duygusuna kapılır.” diyerek, kadının korumacılığı ile ilgili konuya bir açıklama getirmiştir.

Tüm bu belirtilenlerin de etkisiyle başlatıcı, besleyici ve hayatın kendini gerçekleştirmesinin aracı olan kadın, her daim kutsal olarak görülmüştür (Mascetti, 2000: 159-161). Bütün toplum ve tarihlerde aksine çok nadir rastlanan bu durum, her ne olursa olsun kadının konuşmadan dahi “ben buradayım” diyebilmesine olanak sağlamıştır. Neticesinde yine Campbell’in belirttiği üzere rahmin mezarından mezarın rahmine göç ettiğimiz bu meşgalede; kendini çoğaltıp, yeni bir can olarak bizi dünyada var eden kadındır. Tam da bu sebep ile her şey anne kadın ile başlar, anne kadın ile gelişir.

Kadim zamanlardan bugüne dek kadının kutsallığını ilan ettiği annelik; kadının aksine her daim bir kahramanlık timsali olagelmıştır. Çünkü o; sevgi ve merhametle yoğurulmuş ve sabırla oluşturulmuş bir destandır. Hayatın anlamını ve değerini en baştan oluşturarak sonsuz sevginin temsilcisi olmuştur. Tam da bu sebeplerden ötürü hiçbir kelime, kutsallıklarını ifade edebilmek için yeterli gelmeyecektir. Geleneksel olarak da anneliği; kutsal bir rol olarak kodlamış olan toplum, kadının hayatının merkezine bu rolü sabitlemiştir. Anne; evin temel taşı olarak görülmüş, ailenin refahı ve mutluluğu için sorumluluklar üstlenmiştir. Kadın kimliğinin merkezinde yer alan annelik rolü, genel anlamda kadının diğer potansiyel rolleri ve yetenekleri hususunda kaçınılmaz bir şekilde baskı oluşturmuştur. Dolayısıyla genel annelik anlayışı, kadının toplum ve aile içindeki konumunu belirlemede bir mihenk taşı olmuştur. Fakat anne, çocuktaki olumlu veyahut olumsuz sonuçlara tabii tutulurken; toplumsal cinsiyetin var ettiği etkiler göz ardı edilmiştir. “Anneye hakkını verirken temkinli, toplumun hasta yönlerinin tüm sorumluluğunu ona yüklerken ise hızlı davranırız.” (Murdock, 2023: 37).

Çocuğun anne rahmine düşüşü ile başlayan ve ömür boyu süren yolculuğu ise şiirsel nitelikte bir yolculuktur. “Anne karnında bir insan varlığına dönüşen bir kan pıhtısının gizemini hiçbir matematik denklem haline getiremez, hiçbir makine durduramaz ya da yavaşlatamaz. Kadın, en dâhice aygıtların bile bölmeyi ya da çoğaltmayı başaramadığı süreci deneyimler.” (Beauvoir, 2000: 330). Bu şiirsel yolculuk, kuşkusuz ki her alana olduğu gibi edebiyat metinlerine de yansımış ve hatta yapı taşlarından birisi konumuna gelmiştir. “Her daim anlatacak bir öyküsü, söylenecek bir şarkısı, verilecek bir öğüdü olan kadın hem kendi sözüyle hem de kendisi dışındaki söylencelerde kültür ürünlerindeki yerini almıştır.” (Tanrıbuyurdu & Karavar, 2021: 28) Hayatın her alanında varlık ateşini hiç söndürmeyen annenin ateşi, metinlerde de adeta harlanmaya devam edilmiştir.

İnsan ruhunu keşfetmenin ve duyguların en derin notalardan çalınmasının muazzam bir aracı olan edebiyatın bu büyüleyici dünyasında annenin yeri her daim özel bir anlam taşımaktadır. Zira annelik, yukarıda da bahsettiğimiz üzere sevgi dolu dokunuşların, ruha işleyen bir mucizenin karşılığıdır. Hangi dönemden olursa olsun, hikayelerin sayfalarında anne figürü kahramanların yaşamlarında destansı bir iz bırakmakta; annenin koruyucu kolları, karakterlerin zorlu yollarında bir ışık olarak yol göstermektedir. Onun sevgisi, karakterlerin en derin karanlıklarında dahi umutla dolu bir pusula gibi parıldarken; onun duaları, dudaklarından dökülen en kutsal mısralar gibidir ve bu dualar her daim kahramanın en kutlu durağı ve en yüce ilham kaynağı olmuştur.

Annenin, farklı yönleri ile en çok karşımıza çıktığı türlerden birisi de mesnevilerdir. Bu eserlerde, anne figürü sıklıkla önemli bir yer tutar ve sevginin, fedakarlığın, bilgeliğin sembolü olarak işlenir. Annelik, bu eserlerde kutsal bir rol oynarken; çocuklarına olan derin sevgisi ve şefkati ile onların hayatlarına dokunmaktadır. Özellikle manevi rehber olma yolunda anlamlı bir misyon yüklenen annelik, karakterlerin içsel dönüşümünde önemli rol oynamaktadır. Metinlere yansıyan anne kadın; özellikle kız çocuk sahibi olma noktasında toplumun şekillendirdiği hâller ile donatılmış olarak bulunmaktadır.

1. KLASİK DÖNEM AŞK MESNEVİLERDE “ANNE”

Aşk mesnevilerinde anne figürleri, farklı karakteristik özellik ve yaklaşımları ile karşımıza çıkmaktadır. Anneliğin doğasından gelen sevgi, şefkat, merhamet sahibi annelerin yanında koruyucu, bilge, geleneksel ve dominant anne figürleri ile de karşılaşmak mümkündür. Jung tarafından annenin önemli özellikleri olarak belirtilen bakıp büyütme, iyiliği beslemek, arzu dolu duygusallığa ve aynı zamanda yeraltına özgü karanlığa sahip olmak hâlleri; mesnevilerin hikâyelerinde yer alan anne kadınlar tarafından yazarlar aracılığı ile şahitlik etmemize olanak sağlamaktadır (2019: 22). Annenin gelenekçi ve otoriter olması noktasında ise beyitlerde yoğunlukta olarak toplumsal baskı hissedilmektedir. Toplumdaki yeri konusundaki keskin çizgiler içerisinde büyüyen kadın yani anne, kendi çocuğunu da bu normlar çerçevesinde büyütme meyillidir. Bu, özellikle kız çocuk ve erkek çocuk annesinin yaklaşımı arasındaki fark ile gözler önüne serilmektedir. Aşk mesnevilerinde karşılaşılan farklı anne kadınların diğer vasıflarına geçmeden önce her anneliğin doğasından gelen çocuğun doğumdan itibaren beslenip büyütülmesi, en güzel ve en temiz haliyle bakılması konusunun anne-çocuk ilişkisi dahilinde mesnevilere yansıdığı görülmüştür. Çünkü doğurmak ve büyütme anneliğe ilişkin ilk ve en temel misyondur.

Anne ile “bir” olan çocuğun her türlü ihtiyacı, içgüdüsel olarak annenin benliğini oluşturan yapı taşlarından birisidir. Anne, bu içgüdüsel duyarlılıkla donatılmıştır. Celilî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde Mecnun'un annesi oğlunu karşılayıp üzerindeki parçalanmış kıyafetleri çıkarmış ve temiz kıyafetler giydirmiştir. Çünkü anne çocuğunun, temizliğinden ve bakımından da sorumludur:

Karşuladı kıocdı öpdi gözün / Pāk itdi gül-âb-ı terle yüzün

Şefkat elin uzadup o ğamnāk / Kıldı yüzini ğubârdan pāk

Egninden alup pelâs-ı çâki / Geydürdi ana libâs-ı pâki

(Leylâ vü Mecnûn, b.558-560; Nas, 2018:73)

Seyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha adlı eserindeki hikâyede Yakup, kendine bir cariyeye alır. Cariyenin kendisinden süt emen bir oğlu vardır fakat Yakup; cariyenin sütünü sadece Yusuf'un emmesi, daha iyi beslenmesi amacı ile cariyenin oğlunu satar:

*Var-ıdı ol kırnağuş bir oğlanı / Emzürürdi genc-idi n'edem anı
Adı Beşir ol karavaş oğlunu / İmdi eşit eydeyüm vaşfın anu
Şatdı Ya'küb ol karavaş oğlanı / Südini Yūsuf eme dēyü anu*

(Yusuf u Zeliha, b.1337-1342; Taş, 2017:107)

Kahramanların çeşitli yolculuklarını konu edinen mesnevilerde, kahramanların büyüme aşamasında iken onlara iyi bakılması önem teşkil etmektedir. Bu sebeple çoğu mesnevîde kahramanlara; onlardan bir dakika dahi olsun gözlerini ayırmayacak, gül suyu ve taze yemişler ile besleyecek dayeler bulunmaya çalışılmaktadır. Bir kahramanın yolculuğunda ilk rotanın anne rahmi, ilk besinin ise anne sütü olduğu gerçeği göz önüne alınacak olursa bahsi geçen mesnevîdeki Yusuf'un sütü emmesi hususu, şüphesiz ki görüldüğünden daha derin bir anlam ve önem taşımaktadır.

1. Anne Şefkati/Sevgisi

Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun isimli aşk mesnevisinde karşımıza çıkan Mecnun'un annesi, oğlunun aşk derdine düştüğünü öğrendiği andan itibaren oğluna büyük bir şefkat ile yaklaşmış ve derdine derman olabilmek için türlü çözümler üretmeye çalışmıştır. Kadının annelik rolüne adeta mihlanmış olan nahiflik, bu hikâyedeki annenin yaklaşımı ve üslubu ile gözler önüne serilmiştir:

*Ey bâg-ı ümûdümün nihâli / Kılma bizi neng pâymâli
Mahbûb hem istesen kem olmaz / Biz kim seniünüz sana gam olmaz
Vardur bu haşemde min kabîle / Her tâife içre min cemîle
Bir bir kılalum kamu sana arz / Yetsün yerine bize olan farz*

(Leyla ve Mecnun, b.963-966; Doğan, 2010: 196-198)

Bir başka aşk mesnevisi olan Zâtî'nin Şem ü Pervane'sinde; Pervane'nin annesi olarak tanıdığımız Şükufe, belki de klasik dönem aşk mesnevîleri içerisindeki en iyi kadın kahraman sayılabilecek bir kalbe sahiptir. Bu hususta altı çizilmeden geçilmemesi gereken nokta ise anne olarak kaleme alınan karakterin isim seçimidir. Kadının adı var meselesinden de hareketle fiziken de güzel, nahif, zarif ve elbette soylu bir şehzade dünyaya getirmiş olmasının altında gizlenen, cinsel açıdan verimliliği çağrıştıran anne kadının, mesnevi şairince Şükufe olarak adlandırması elbette tesadüfi değildir. Mesnevîde yer alan savaş sahnelerinden sonra Şem ve Pervane'nin kaçarak Şükufe'nin yanına gelmesi ile anneliğini gösterme fırsatı verilen Şükufe, neredeyse mesnevîde yer alan tüm kahramanların karşı çıktığı iki âşığı olumlu bir şekilde tam bir "anne şefkati" ile kucaklamıştır:

*Şükufe ol gül-i gülzara ta'zim / Turup itdi ana i'zaz u tekrim
Revan bağırna çekdi camı bigi / Getürdi sineye imanı bigi
Anı öpe koça koydı saraya / Oturdılar ikisi bir araya*

Didi hoş geldün ey gönlüm sururı / Müşerref eyledün ben bi-huzurı

(Şem ü Pervâne, b.3212-3215; Armutlu, 1998: 721)

Oğlunu gördüğü gibi bağına basan, öpüp koklayan Şükufe; Şem'i de oğlundan ayırmamış ve onu da aynı sevgi ve şefkat ile karşılamıştır:

Safa geldün ela ey bir içim su / Ferahdan eşk-i çeşmüm eyledün cu

Revanum ruhu canum canı sensin / Fakirün bir ulu mihmanı sensin

Bizüm maksudumuz bu Hak tebarek / Senün gelmekligün ide mübarek

Tekellüm eyleyüp can u dil ile / Anı ağırladı tatlu dil ile

(Şem ü Pervâne, b.3216-3219; Armutlu, 1998: 721)

Şem'i "canımın canı" diyerek karşılayarak ruhunun zarıflığını, kuşatıcılığını ve aşkın oluşunu bir kez daha gözler önüne süren Şükufe'yi, anne şefkatinin somutlaşmış hâli diye tanımlamak yanlış olmasa gerekir.

Keçecizade İzzet Molla'nın Mihnet-Keşan isimli mesnevisinde ise yaşadığı aşk sebebi ile perişan hallere düşen ve toplum tarafından tamamen örselenip ezilmiş olarak kaleme alınan Rum Kadını, herkesin ona sırt çevirdiği durumdayken güvenli ve sıcak kucağa koşarak annesine gitmiştir. Annesinin kızını gördüğü andaki yaklaşım ve konuşmalarına, kızının bulunduğu toplumsal konum adına tesir eden tek unsur kızının içinde bulunduğu dert ve sıkıntılardır. Kızının toplumda düştüğü konumu düşünmeksizin, derdine derman olabilmek adına sorularıyla ön plana çıkan anlayışlı anne kadın imajı bu mesneviden yansıyanlar arasındadır. Çünkü doğururken çektiği acı kadar, sonraki yaşamında da çocuğunun çektiği acıları yüklenen yürek annedir.

Demiş noldu ey ömrümün hâsılı / Kimin hastesisin kimin mâili

...

Benim gonçemi kim harâb eyledi / Yakıp bağırımı kim kebâb eyledi

Bu efsûn ne câdûnun efsûnudur / Gözün kangı sayyâdın urgunudur

Sana sayd iken âhuvân-ı cihân / Nedir nâf-ı âhû-yı çeşminde kan

Füsûnunla teshîr ederken perî / Kimin dâm-ı zülfüne koydun seri

(Mihnet-keşân, b.3086-3097; Özyıldırım, 2002:390)

Kızının ruhunun güllerinin solması ile canı yanan anne, şefkatli ve merhametli anne imajı içerisinde okuyucu ile buluşturulmuştur.

Celilî'nin kaleminden dökülen Leyla ve Mecnun mesnevisinde ise şefkatli bir anne olarak varlığını gösteren Mecnun'un annesi; oğluna hasretken, onun geldiğini gördüğü gibi büyük bir şefkat ile karşılayıp gözlerini öpmüştür:

Mâder çü görür ki irdi ferzend / Ser-rişte-i mihreden ider pend

Karşuladı kıocdı öpdî gözün / Pâk itdi gül-âb-ı terle yüzün

Şefkat elin uzadup o gamnâk / Kıldı yüzünü gubârdan pâk

(Leylâ vü Mecnûn, b.557-559; Nas, 2018:73)

Anne denildiğinde akla ilk gelen olgunun anne sevgisi olmasından da hareketle bu durum annenin var olduğu her hususta, anne şefkati ile birlikte mutlak suretle

vurgulanmıştır. “Yetişkinlerin en dokunaklı, en unutulmaz anlarından biri, her tür oluşum ve değişimin gizemli kaynağı, eve dönüşün, her tür başlangıç ve sonun sessiz temeli olan anne sevgisidir.” (Jung, 2019: 31)

Zâtî'nin Şem ü Pervane mesnevisinde Şükufe, oğlunun yanında gitmek için yola çıkacak olan Şem'den, oğlunun gözlerini öpmesini söyleyerek en saf sevgi olan anne sevgisinin bir örneğini oluşturmuştur: Formun Üstü

İlet Pervane'ye benden selamı / Ecel tutarsa firkatda yakamı

Unutmasun beni her dem du'adan / Muradum budur ol kişi-ver-güşadan

Pes andan ey lebi mü'l gözlerin öp / Düş ayağına seller bigi küp küp

(Şem ü Pervane, b. 3883-3835; Armutlu, 1998: 779)

Celilî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde ise Mecnun'un annesi, matem tutan oğlunun giydiği keder abasını çıkarıp temiz bir ipek giydirmektedir. Koşulsuz sevgi ve merhamet ile oğlunu “sen sağ ol oğul” diyerek öpmektedir:

Mecnûn bir iki gün itdi matem/Geymişdi pelâs-ı güşa vü gam

Mâder çıkarup pelâs-ı çâki/Geydüirdi aña harîr-i pâki

Sen sağ ol oğul diyüp öperdi/Şefkat idüp arkasın yeperdi

(Leylâ vü Mecnûn, b.1797-1799; Nas, 2018:148)

Yine aynı mesnevide Leyla'nın dudaklarından annesine karşı dökülen bu sözler, anne sevgisinin ne denli kutsal bir olgu olduğunu kanıtlar niteliktedir:

Döndi k'ola mâderine dem-sâz / Şerh ide aña cerîde-i râz

Dedi aña k'ey 'azîze mâder / Kim hürmen-i câna irdi âzer

Gel kim şeb-i 'ömr âhîr oldı / Şubh-ı gam-ı merg zâhir oldı

Çokdan gam u mihnetüm çekersin / Rağmet diyü zahmetüm çekersin

Yokdur baña senden özge gam-h'âr / Olmaya seniñ gibi vefâdâr

(Leylâ vü Mecnûn, b. 1873-1877; Nas, 2018: 153)

Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde ise oğlunun aşk derdine düştüğünü öğrenen Mecnun'un annesinin sevgi ve şefkat ile yoğurulmuş konuşması kaleme alınmıştır. Leyla'nın annesinin aksine oğluna ve onun derdine deva olabilmek için nasihatler veren bir anne figürü çizilmiştir. Kız annesi, öncelikli olarak namus kavramını düşünürken; erkek annesi, önceliği oğlunun mutluluğuna veyahut üzüntüsüne vermiştir. Çünkü toplumsal kodlar “namus” kavramının namlusunu sadece kadınlara yöneltir:

Ebrû-yı ham ise ger murâdun/Süst etme kemân-ı i'tikâdun

Müjgân-ı siyâhdan götür dil/Ol nâveng-i cân-sitâna mâil

(Leyla ve Mecnun, b.947-948; Doğan, 2010: 194)

2. Eril Güce/Babanın Otoritesine İhtiyaç Duyan Anne

Hem toplumsal olarak kalıplaşmış olguların etkisi hem de cinsiyet farklarının oluşturduğu gücün etkisi ile kadın; insanın ve ilahi yasanın başlatıcısı olsa dahi, belirli hususlarda eril bir güce ihtiyaç duymaktadır (Mascatti, 2000: 151). Bu güç; aile içerisinde annenin, babanın otoriter gücüne ihtiyaç duyması ile görülmektedir. Nitekim Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde; Leyla'nın annesi, nasihatlerinin sonunda kızını aşkından vazgeçirmek adına son kozunu oynayarak babasının duyma ihtimali ile kızını karşı karşıya bırakmıştır zira bu roldeki anne kadın tam bir hayat sanatçısıdır. Annelik rolü, ailesinin toplumdaki yeri ve çocuğunun selameti gereği "ya baban duyarsa" repliğinin ardına saklanmaktan çekinmez. Zira bu replik dahilinde işleyen kurgunun ataerkil kodlarla şekillenen toplumda çok defa iş gördüğü kanıtlanmıştır. Ve Fuzuli, Leylâ'nın annesini kurgularken yaşanan haliyle bir hayatı, anlatılan haliyle bir hayat olarak sunmuştur. İdealize etmekten ziyade -toplumsal ahlak, erdem ve fazilet öğretileri gereği- muhtemel ki kendisinin de onayladığı aşktan meneden bir anne ile annesine karşı gelmekten haya eden ve aşkının ardınca gidemeyen Leyla'yı okuyucusunun karşısına çıkarmıştır.

N'eylersen eğer atan eşitse / Kahr ile sana siyâset etse

(Leyla ve Mecnun, b.669; Doğan, 2010: 146)

Bu hususta üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, annenin kızgınlık söz konusu olduğunda bir noktadan sonra eril bir güce ihtiyaç duymasıdır. "Evde gerçekten hüküm süren efendi anne olsa bile, kadın genellikle babanın istencini öne geçirme ustalığı gösterir. Anne, önemli anlarda, babanın adına ve onun aracılığıyla talep eder, ödüllendirir ya da cezalandırır." (Beauvoir, 2000: 30). Bu gibi durumlarda cinsiyet farklarının da etkisi ile idare, erkeğe bırakılarak işin bitirilmesi beklenmektedir. Celilî'nin kaleme almış olduğu Leyla ve Mecnun mesnevisinde ise yine Leyla'nın annesi kızının âşk derdine düştüğünü öğrendikten sonra babasına haber vermiştir:

Mâder pederi ider haberdâr / Miskîn işidüp olur dil-efgâr

(Leylâ vü Mecnûn, b.419; Nas, 2018:64)

Âşık olması sebebi ile kızına nasihatler veren anne, işin sonunda hemen babaya haber verme gereği duymuştur. Bu konuda bir karşılaştırma yapmak gerekir ise Fuzulî'nin kaleminden dökülmüş olan Leyla'nın annesine göre buradaki anne, çok daha şefkat doludur. Kızının âşık olduğundan haberdar olduğunda dahi aynı isimli diğer mesnevideki anneye göre daha çok kızının ruh durumuna odaklanmıştır. Bu bilgiler ışığında ruhen daha nahif ve şefkat dolu olduğunun anlaşılır olduğu Celilî'nin kaleminden dökülen anne kadın, işin sonunda hemen babaya haber verirken; Fuzulî'nin kaleminden dökülen anne kadın, nasihatlerinin sonunda kızına ya baban duyarsa demeyi yeterli bulmuştur. Bunun sebebi, ruhsal durum bakımından otoriter ve sert olmaya daha yakın olan annenin direkt babaya haber verme ihtiyacı duymazken, tamamen zıt bir ruh durumuna sahip olan annenin buna ihtiyaç duymasıdır. Çünkü işin bitirilmesi gerekmektedir ve bu görev çoğu zaman eril gücün etkisi altına bırakılmıştır.

Bu hususta belirtilmesi gereken diğer bir nokta ise tüm mesnevilerde kahramanların aşk hâllerini ilk öğrenenlerin her zaman anneler veyahut anne yarısı olarak görülen dayeler olması durumudur. Geleneksel kodlar ile de altı çizilmiş ve

kalıplaşmış olan “en son babalar duyar” düşüncesinin alt zeminde kendini hissettiriyor oluşu ise aşıkardır. Bunun sebebi ise eril gücün yani babanın kurduğu otoriteden ötürü verebileceği karşılıklardan çekinilmesidir. Çocuğu baba ile korkutma geleneği, öğrenilmiş bir çaresizlik yahut toplumsal normların babayı reis olarak kodlaması ile açıklanabilir. Her kültür ve zamanda ev içinden sorumlu olanın anne kadın olması gerçeğine rağmen reis olarak babanın kodlanması ise yine toplumun var ettiği baskılar sonucu oluşmuştur.

3. Annenin Bilgeliği/Üstatlığı

Anne, bahsi geçen tüm kişilik özellikleri haricinde bilge kadın olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ahmed Rıdvân'ın Hüsrev ü Şirin mesnevisinde karşımıza çıkan anne, diğerlerinden farklı olarak büyüye başvurmuştur. Hüsrev'in annesi “iyilik amaçlı kötülük” yaparak, oğlunun derdine derman olabilmek için Şirin'in resmine büyü yapmaktadır:

Anı sûret-perest itdi çü tasvîr/ Anası da anuñ-çün kıldı tedbîr

Varub bir bebr kuyrugın getürdi/ Anı ol sûret üstine yaturdı

O kuyruğı güneş çünkim eritdi/ Yağını sûret üstine akıtdı

Anuñla sûretüñ şekli bozuldı/ Anasınıñ velî işi düzüldi

Anadur oğlını gine avutdı / Bu tasvîrile sûretten sovutdı

(Hüsrev ü Şirin, b.2340-2344; Tavukçu,2000:377)

Buradaki anne, çocuğunun mutluluğu için büyü yapmayı düşünebilecek kadar akıllı aynı zamanda bu büyü yapabilecek kadar da bilge bir kadındır. Kadının bilgeliği ise derin bir anlayış ve içsel bir güç olarak tanımlanabilir. “İnsanlığın varoluşuyla birlikte dişi insan yani kadın; bilgelik ve gücün olağanüstü kaynağı olarak görülmüştür. Can verip can kurtarabilen, hasta bedenleri iyileştirebilen, başıboş dolaşan ruhlara şifa verebilen, sakatlayıp can alabilen, düş ve hayallere, bilinmeyene açılan bir pencere gibi hizmet eden kadın; doğurgan ve yavrusunu kendi bedeniyle besleyen gizli güçlerin sahibi ve güçlü bir yapıya sahiptir.” (Gün & Şahinoğlu, 2014: 28). Daha önce de belirttiğimiz gibi kızgınlık hususunda dahi eril bir güce ihtiyaç duyan kadın/anne, evlatlarının canı yandığında bambaşka birine dönüşmektedir çünkü anne kadının kahramanlığı, kan dökücülüğü veyahut başka bir deyişle kötülüğü evlatlarının acısı söz konusu olduğunda başlamaktadır. Nitekim Hüsrev'in annesi oğlunun can acısını dindirebilmek için büyü yapmaya başvurmuştur.

Aynı zamanda anneler içgüdüsel olarak var ettikleri bilgeliklerinin de ışığı ile özellikle kız çocukları için her daim rol model olarak konumlanmaktadır. Bu rol modellik, derin bir saygı ile var edilen bir ilişkinin temelini oluşturmaktadır. Bu durum; annenin yaşam deneyimi, bilgeliği ve rehberliği ile karakterize edilen bir bağ olarak açıklanmaktadır. Anne sadece bir ebeveyn değil aynı zamanda bir öğretmen ve dost olarak görülmektedir. “Anne ilk öğretmendir. İyilik ve kötülüğün kapılarını açar ve çocuğu oradan sevgiyle varoluşa geçirir.” (Mascetti, 2000: 148). Bu sebeplerden hareketle anne, kız çocuğu için üstat olarak görülmektedir. Toplumsal cinsiyet kodlamaları da bu hususun altını çizmektedir. Normlar çerçevesinde erkek babadan, kız ise anneden örnek alır. Kız çocuk; erdemi, fazileti, terbiyesi ve marifeti ile annesinin temsilidir. “Anne, içimizdeki kurbanı, esir kadını, mağduru temsil eder. Kişiliklerimiz

annemizin kişiliği ile tehlikeli bir şekilde karışır ve annenin nerede bitip kızın nerede başladığını anlayabilmek için çaresizce, radikal bir operasyon yaparız.” (Rich, 2024) Leyla ise bu normlar çerçevesinde annesini üstat olarak gördüğünü şu şekilde açıkça ifade etmiştir:

Hâdî-i reh-i murâdum olgıl / Bu şîvede üstâdum olgıl

(Leyla ve Mecnun, b.689; Doğan, 2010: 150)

4. Dert Ortağı Olarak Anne

Yaşamın her noktasında, insanın başına herhangi bir musibet geldiğinde yahut içini yakıp kavuran bir sıkıntıya ev sahipliği ettiğinde gideceği ya da gitmek isteyeceği adres aynıdır. Bu gibi durumlarda her birey sıcak, güvenli ve merhamet dolu yuvaya yani anne kucağına ihtiyaç duymaktadır. Anneliğin doğasında varlığını her daim sürdürecektir olan dert ortaklığı ise onu, ne olursa olsun yavrusunun derdine ondan daha çok düşürecek ve canından canını götürecektir. Bu hâlin örneklerine, klasik dönem aşk mesnevilerinde sıklıkla yer verilmiştir. Mesela Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde hikâyenin akışı ile aşkından sebebiyet ölüm döşeginde olan Leyla'nın annesine yaptığı konuşmada bu durum açıkça gözler önüne serilmiştir:

Ey mûnis-i rûzgârum ane / Gam-hârûm ü gam-güsârûm ane

Men dâr-ı bekâya azm edende/ Dünyâyâ vedâ edüp gedende

Mensüz çeküp âhlar figânlar/ Sahrâlara düşdüğün zamanlar

Düşse yolun ol olan diyâra / Arz-ı gamum eyle ol figâra

(Leyla ve Mecnun, b.2883-2886; Doğan, 2010: 538)

İşin özünde annelik; toplumsal baskı altında, otoriter, gelenekçi yahut hiçbiri ama anne... Leyla'nın ölüm döşeginde iken yanında olan, evladının her türlü durumunda ruhunu şenlik yerine yahut matem ortamına çeviren anne... Leyla, annesinin ondaki yerini en derinden, en güzel şekilde açıklayarak annesini “Ey ömrümün yakını, gam ortağım ve arkadaşım anne!” olarak tanımlamaktadır. Keçecizade İzzet Molla'nın Mihnet-keşan mesnevisinde de Rum kadının annesi ile dertleşmesi bir başka deyişle ise annesine sığınması kaleme alınmıştır:

Demiş sorma ahvâlîm ey mâderim / Seni yakmasın sûz-ı derd-i serim

Yatıp mâderin pîş-i zânûsuna / Komuş destini taraf-ı ebrûsuna

Tutup anası ağrıyan başını / Revân eylemiş çeşminin yaşını

Demiş işte seyr eyledin hâlîmi / Kıyâs eyle var sâir ahvâlîmi

Eğer eylesem mâ-cerâyı beyân / Eder zehreni kan yerine revân

(Mihnet-keşân, b.3102-3106; Özyıldırım, 2002:391)

Aşkından ötürü yaşadıklarından sonra soluğunu annesinin kapısında alan Rum kadını, başını annesinin dizlerine koyarak derdini anlatmaya başlamıştır. Annesi ise evladının derdine ortak olarak ve hatta daha fazla içi acıyarak bu hâle karşı gözyaşlarını akıtarak kızının dertlerine ortak olmuştur.

Bir başka dertleşme anına şahitlik ettiğimiz mesnevi ise Ahmed Rıdvan'ın Yusuf u Zeliha hikayesidir. Öyle ki Yusuf, henüz hiç tanışmadan kaybettiği annesinin mezarına giderek sırrını annesine açmıştır:

Göçdi kâfle gitdi karanlık gece / Şormağul kim Yûsuf'un hâli nece
Deveye bindürdiler aldı gider / Anası kabrine uğrar gör n'eder
Çünkü Yûsuf anası kabrin görür / Kend' özin şol dem deveden endürür
Bir zamân ağlar ol kabri kuçar / Göñülinden sırrını söyler açar

(Yusuf u Zeliha, b.234-237; Taş, 2017:33)

Hiç tanışılmamış, tanışmanın da ötesinde varlığı hiç görülmemiş olan annenin mezarı dahi, varlığını hissettirmeye yetecek bir kutsallık içermektedir. Tüm bunlara rağmen annenin mezarı, zor zamanlarda koşulacak ilk adres, güvenli ve merhametli yuvadır. Her durumda olduğu gibi toprak altında da olsa anne, sırdaş ve dert ortağı olarak kaleme alınmıştır.

5. Annenin Koruyuculuğu

Anneliğin temel özelliklerinden birisi de koruyucu olmasıdır. Adeta bir kalkan gibi evladını korumaya çalışan anne, hem fiziksel hem ruhsal olarak gelebilecek zarar ve tehlikelere karşı tetikte beklemektedir. Aşağıdaki beyitlerde Leyla'nın âşık olduğunu öğrenen annesi, konu edilmektedir. Kızının âşık olduğunu öğrenen anne, koruma içgüdüğü ile birlikte kaygılanıp kızını koruma isteği duymaktadır:

Tedric-i mesâvî ile nâgâh / Leylînün anası oldı âgâh
Odlara dutuşdı yasa batdı / Ol gonca-dehâna dil uzatdı

(Leyla ve Mecnun, b.645-646; Doğan, 2010: 142)

Kızının düşmüş olduğu aşk derdinden ötürü yaşayabileceği toplumsal ve ruhsal tüm tehlikelerden korkarak koruma içgüdüğü ile harekete geçmektedir. Fakat kızını asıl korumak istediği tehlike, toplum içerisinde oluşturulmuş olan kadınlığın gerekleri çerçevesinin dışına çıkarak düşebileceği konumdur. Bu hâlden ötürü kızına tepki gösterecek olan anne kızının adının kirlenmesinden ve bu durumun ona vereceği zarardan korkmaktadır:

Niçün özüne ziyân edersen / Yahşi adını yaman edersen

(Leyla ve Mecnun, b.648; Doğan, 2010: 142)

Toplumun kadın cinsiyetine bakış açısından ötürü; kadın olduğu için âşık olmaya uygun görülmeyen birey, âşık olduğunda özünü ziyan eder ve aynı zamanda adını kirletmiş olur.

Aynı isimli Celilî'nin mesnevisinde ise Leyla'nın annesi, kızının derdini öğrendikten sonra yine toplumsal kodlarla dolu bir nasihat vermektedir. Fakat bu mesnevideki anne, Fuzulî'deki anneye göre çok daha şefkat doludur:

Ey tâze-nihâl-i cân-ı mader / V'ey gül-bün-i gülsitân-ı mader
Gül gibi dikenden olma bî-bâk / Kim dâmen-i 'işmet olmaya çâk

(Leylâ vü Mecnûn, b.393-394; Nas, 2018:63)

“Ey annesinin canının taze fidanı! Ey annesinin bahçesinin gül fidanı! Gül gibi dikenden korkusuz olma ki günahsızlık eteği yırtılmasın.”

6. Sert/Geleneksel/Otoriter/Baskıcı Anne

Klasik dönem aşk mesnevilerinde yer verilen annelerden kimi daha çok şefkat ve merhamet gösterirken, kimisi çok daha katı ve otoriter bir imaj çizmektedir. Söz konusu mesnevilerdeki tüm anneler içerisinde en sert ve otoriter anne ise Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisindeki Leyla'nın annesidir. Öyle ki kızının âşık olduğunu öğrendiği an kızına oldukça sert bir üslup ile “şuh” diye hitap ederek fazlasıyla ağır bir konuşma yapmaktadır:

K'ey şûh nedür bu güft ü gûlar / Kılmak sana ta'ne ayb-cûlar

(Leyla ve Mecnun, b.647; Doğan, 2010: 142)

Toplumsal olarak kadına kurulan baskının hissedildiği bu beyitte anne, insanların Leyla hakkındaki kınamalarından bahsetmektedir. Kendisinin de bir kadın olarak bu şekilde yetiştirildiği bir toplumda kızına karşı sert, dominant ve muhafazakâr bir yaklaşım sergilemektedir. Kendisi; kadının âşık olması hususunda anlayışı olmayan, yeri toplumda “ev içi” olarak tanımlanan bir ortamda büyüdüğü için kızından da aynı şeyleri beklemektedir:

Annesinin itam ve nasihatlerinin sonunda Leyla, aşkını inkâr etmiş ve annesinin isteklerine boyun eğmiştir. Bu noktada annenin kızı üzerindeki otorite ve baskısı kanıtlanır duruma gelmektedir:

Ammâ ne desün ne çâre kılsun/Tedbîr ne olduğın ne bilsün

Naçâr dutup tarîk-i inkâr/Âsâr-ı tecâhül etdi izhâr

(Leyla ve Mecnun, b.680-681; Doğan, 2010: 148)

Kız çocuğu annesi için hem kendisinin bir sureti hem de bambaşka birisidir. Bu noktada onu hem canından çok seven hem de ona düşmanlık duyarak çocuğuna kendi yazgısını dayatan anne; tıpkı kendisi gibi itiraz edemeyen, duygularını savunup yaşayamayan aciz bir kız çocuğu yetiştirmektedir (Beauvoir, 2000: 25).

Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde kızının âşık olduğu haberini alan anne, kızına nasihatler ile dolu bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmayı yaparken her cümlesinde geleneksel olarak kodlanmış olan kadının yerini vurgulayan anne, gelenekçi bir bakış açısı ile kızını eleştirmiştir:

Lâle kimi sende lutf çohdur/ Ammâ ne deyem yüzün açuhdur

Temkîni cünûna kılma tebdil/ Kızsen ucuz olma kadrüni bil

(Leyla ve Mecnun, b.651-652; Doğan, 2010: 144)

“Kızsan ucuz olma, değerini bil” diyerek; kadının toplumda kendini konumlandığı yeri gözler önüne seren anne, aynı zamanda gözler önüne serdiği bu konumu temsil ediyor olması ile de önemlidir. Bu hususta Leyla'nın annesi, toplumun kadına bakış açısını anne kimliği üzerinden tespiti de imkân sunmaktadır. Anne, geleneğin sunduğu “kadınlık” konumunu kabullenmiş ve bu durumdan oldukça memnundur. Leyla'nın annesinin ağzından kaleme dökülen her cümle, dönem toplumunun aşka ve sevdaya dair erdem öğretilerini de temsil etmektedir. Ona yani

aynı zamanda topluma göre kızın âşık olması durumu, ucuz olmak tabiri altında ezilmek için yeterli bir unsurdur. Bu hususta kız evlat için annenin birincil örnek olduğu göz önüne alınırsa Leyla'nın, annesi gibi biri olacağı düşünülebilir. "Genç bir kız, kadın olmak ile ilgili ipuçlarını annesinde arar ve eğer annesi güçsüzse kız evlat dışı olmaktan utanır." (Murdock, 2023: 45).

Hemen birkaç beyit sonrasında annenin, erkeğin âşık olması hususundaki yorumu ise bu durumu desteklemektedir:

Oğlan aceb olmaz olsa âşık/ Âşıklığı işi kıza ne lâyük

Ey iki gözüm yaman olur âr/ Nâmûsumuzu itürme zinhar

(Leyla ve Mecnun, b.664-665; Doğan, 2010: 146)

Bu beyitlerde anne, kızının mutluluğundan öte namus kavramını düşünmektedir. Namus kavramını var eden gelenek ve bu geleneksel namus anlayışında büyüyen ve büyüten bir anne portresi çizilmektedir. Geleneksel olarak namus kavramının haricinde, günümüzde hala varlığını sürdürmekte olan "erkek yapar" şeklindeki sağlıklı düşüncenin tuzağına av olmuş bir anne ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Leyla'nın annesinin kızından isteği, okulu bırakması ve iğne tutarak nakış yapması yönündedir:

Min-ba'd gel eyle terk-i mekteb / Bil mektebünü hemîn ced ü eb

Etme kalem ile meşkden yâd / Sûzen dut ü nakş eyle bünyâd

(Leyla ve Mecnun, b.670-671; Doğan, 2010: 146)

Leyla'nın annesinin gelenekçi bir anne figürü olduğunu gösteren diğer bir gösterge ise bu beyitlerde kendisine yer edinmiş olan kadının "ev içi" işler ile meşgul olması gerektiğini düşünmesi ve kızından da bunu beklemesidir. Öyle ki; kızının kalemi bırakıp iğne tutmasını isteyen anne, kadının yerini ev içi olarak konumlandırması hasebiyle görev ve sorumluluklarını da ev işi olarak gördüğünü belirterek otoriter ve gelenekçi bir anne figürü çizmektedir.

Bir başka gelenekçi anne ile yine Mihnet-keşan mesnevisinde karşılaşılmaktadır. Yukarıda ilgili kısımda da bahsedildiği üzere kızının, aşkı sebebi ile kötü hâllere düşmesi sonucu onu şefkat ile karşılayan annesi; konuşmasının sonunda şu cümleleri sarf etmiştir:

Ne Rüstem' dir ol merd-i Zâl-iştihâr / Senin gibi câdüyu etmiş şikâr

Salıp pençe vâz geçmiş ol nerre-şîr / Tutup yavrumu bârî etse esîr

Saçından tutup kul edeydi seni / Bu mihnetden âzâd ederdi beni

(Mihnet-keşân, b.3098-3100; Özyıldırım, 2002:391)

Kızını avlayan o avcının, ona elini sürdükten yani "namusunu kirlettikten" sonra ondan vazgeçmesine tepkili olan annenin dileği ne acı ki kızının esir edilmesidir. Erkektir yapar, en azından kızını yanında esir olarak da olsa tutsaydı zihniyetindeki anne, her ne kadar şefkat timsali olursa olsun geleneksel kodlardan yakasını kurtaramamıştır. Rum kadının annesi için kızının saçından tutulup kul edilmesi dahi ona el sürüldükten sonra vazgeçilmesinden iyidir. Öyle ki eğer o avcı, kızını saçlarından tutup kendisine kul ve esir etse; avcının onu içinde bulunduğu sıkıntıdan kurtaracağını belirtmiştir.

Gelenekle bağlarını koparamamış annelerde ortak olan özellik, çocuklarının mutluluğu veyahut mutsuzluklarından önce toplumun çocuklarına karşı oluşturduğu ya da oluşturabileceği tutumları daha çok önemsiyor olmalarıdır. Bunun en açık örneklerinden birisi ise Celilî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisindeki annede görülmektedir:

Hod-re'yliğ idüp olma bed-kām / Kılma bizi halk içinde bed-nām
İşk âteş olur cigerde sūzān / Kim revğan-ı dil ider fūrūzān
İşk içre çü kār-sāz olasın / Tutam seni pāk-bāz olasın
Çün müttehem ola tıfl-ı bî-bāk / Ma'lūm olur mı pāk ü nā-pāk
Pāk olsa ne deñlü şine-i germ / Halkuñ sözi serddür gerek şerm

(Leylâ vü Mecnûn, b.411-415; Nas, 2018:64)

Leyla'nın âşık olması hâlimden haberdar olan annenin kızına karşı yapmış olduğu konuşmada; kızının dik kafalılık etmeyip kötü arzulara bulunmamasını, kendilerinin halk içerisinde kötü anılmalarına sebep olmamasını istemektedir. Kızının içi ne kadar temiz olursa olsun halkın sözünün sert olduğu ve bundan utanması gerektiğini vurgulayan anne, bir noktada toplumun düşüncelerini önemseydiğini belirtirken diğer yandan ise kızının içinin temiz olduğunun farkındadır. Fakat halkın sözünün bunu umursamayacağını bildiğinden yavrusunun incinmesinden korkmakta ve bu sebeple onu bu şekilde de olsa korumaya çalışmaktadır. Aslında her kız çocuğunun annesinden duymuş olduğu kalıplaşmış olan "sana güveniyorum ama dışarıya güvenmiyorum" düşüncesinin klasik şiirdeki iz düşümü olarak gösterilebilecek bir örnek teşkil etmektedir.

7. Evladından Uzak/Ayrı Anne

Bir annenin, tüm dünya üzerinde başına gelebilecek olan en kötü şey evladını kaybetmesidir. Bu tarifsiz acı ile dövünerek ağlayan ve matem tutan anne, çoğu anlatı türünde kendine yer edinmiştir. Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun mesnevisinde aşk derdinden düştüğü ölüm döşeginde galip gelemeyen Leyla, hayata gözlerini yumar. Leyla'nın annesi ise çaresiz bir şekilde kanlı yaşlar dökerek ağıt yakarken kaleme alınmıştır:

Bî-çâre anası açdı başın / Başından aşurdı kanlu yaşın
Kâfûrını tökdi zağferâna / Sûz-ı dil ile gelüp figâna
Ahutdı gözinden eşk-i gül-gûn / Söylerdi ki ey garîb-i mahzûn
Sensüz n'ederem hayâtı bâkî/ Min-ba'd men ölmek iştiyâkı
Çoh ağlayup etdi âh ü nâle / Ağlar kim olursa beyle hâle
El-kıssa dutup tarîk-i mâtem / Ol vâkıaya yığıldı âlem

(Leyla ve Mecnun, b.2915-2920; Doğan, 2010: 544)

"Sensiz hayatı ben ne yaparım" diyerek feryat figan ağlayan ve ölmeyi dileyen bir anne... Bütün anneler içlerinde kızlarını ve bütün kızlar içlerinde annelerini taşırlar ve bu sebeple bir annenin kızını kaybetmesi aynı zamanda kendisini de kaybetmesidir.

Yukarıdaki örnek beyitlerde ise bu durumu gözler önüne serercesine çizilmiş bir matem tutan anne portresi çizilmiştir.

Evladından ayrı düşen bir anne, sebebi ölüm olmasa dahi aynı acıyı ve sıkıntıyı hissetmekte; içinde hiç sönmek bilmeyen bir ateş taşımaktadır. Seyyad Hamza'nın Yusuf u Zeliha mesnevisinde oğlunun satılması sonucu ondan ayrı düşen anne kaleme alınmıştır:

*Anası Râhîle ol gün kim ölür / Ya'küb peygâmbere ki bir kırnağ alur
Var-ıdı ol kırnağın bir oğlanı / Emzürürdi genc-idi n'edem anı
Adı Beşir ol karavaş oğlunun / İmdi eşit eydeyüm vaşfın anuñ
Şatdı Ya'küb ol karavaş oğlanı / Südini Yüsuf eme dëyü anuñ
Ol karavaş ağladı Hâlık'ına / İñiledi eytdi kim yâ Rabbenâ
Sevdüğümden Ya'küb ayırdı beni / İñilettdi ağladuñ düni günü*

(Yusuf u Zeliha, b.1337-1342; Taş, 2017:107)

8. Annenin Hayır Duası

Bir anne; dualarıyla çocuğunu sarmalar, onu korur ve kollar, bu dualar her daim çocuğun etrafında dolanarak onu korumaya almak için bir araçtır. Annenin sonsuz kutsallığını harlayan bu dualar, hiç dinmemek üzere edilmeye devam etmektedir. Zâtî'nin Şem ü Pervane mesnevisinde Pervane'nin annesi olan Şükufe'nin duası, bizzat onun dudaklarından dökülerek kaleme alınmıştır:

*Şükufe ağlayup didi firavan / Seni ismarladım Allaha ey can
Gice gündüz Hızır yoldaşun olsun / Gani ol ab-ı hayvan eşün olsun
Tapun Hak saklasun cümle kazadan / Emin ol haşr dek bad-ı beladan*

(Şem ü Pervane, b.3830-3832; Armutlu, 1998:778)

Sonuç

Son söz olarak söylenebilir ki gerek mitolojide gerek dinlerde gerek psikolojide kadının dölleme ve doğum sürecinden başlamak üzere doğasında taşıdığı tüm evreni kuşatmaya içkin ve aşkın olma hali edebiyatın da temel motiflerinden birini teşkil ederken klasik dönem aşk mesnevileri de anne-çocuk ilişkisi ile annenin toplumsal cinsiyet misyonuna dair verilerden nasibini almıştır. Hayattan bir hikâye olarak söz eden şairler ve onların mesnevileri üzerinden sunulan anne kadınlar, bir şehzadenin aşkta ve tahtta göstermesi beklenen başarıya ulaşma yolculuğunda kadın yahut erkek aşk kahramanının zaman zaman yanında zaman zaman karşısında tavır alan duruşlarıyla söz konusu edilmişlerdir. Bir ikisi hariç tutulmak üzere metinlerde anne kadınların fiziksel özelliklerine dair ayrıntıya rastlanmamasına rağmen çocukları ile olan ilişkileri ve aşk karşısındaki tutumları açıkça sergilenmiştir. Bu serginin büyük çoğunlukla toplumsal cinsiyet kodları içeriyor oluşuna koşut olmak üzere her ne kadar klasik şiirde erkek ya da kadın şair olmaktan ziyade şair olmak olgusu söz konusu ise de ve bu şiir geleneksel imajlar üzerine oturtulmuş ise de mesnevilerdeki annelerin bir

erkeğin bakışından sunulduğu ve ona dair bazı ayrıntılar içeriyor oluşu da göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Armutlu, Sadık (1998). "Zâtî'nin Şem ü Pervâne'si" Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Doğan, Muhammet Nur (2010). "Fuzulî Leylâ ve Mecnun". İstanbul: Yelkenli Yayınevi.
- Gülaçtı, Nurettin (2012). "Sanatsal Bir Obje Olarak Kadın ve Bazı Toplumlarda Kadına Bakış". İDİL. 1/2. 76-91.
- Jung, Carl Gustav (2019). "Dört Arketip". (çev. Zehra Aksu Yılmaz) İstanbul: Metis Yayınları.
- Mascetti, Manuelle Dunn (2000). "İçimizdeki Tanrıça: Kadınlığın Mitolojisi". (çev. B. Çorakçı) İstanbul: Doğan Kitapçılık
- Murdock, Maureen (2023). "Kadın Kahramanın Yolculuğu". (Çev. A. D. Yurdakul) İstanbul: Beyaz Baykuş Yayınları.
- Nas, Şevkiye Kazan (2018). "Leylâ vü Mecnûn" T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58919,celili-leyla-vu-mecnunpdf.pdf?0>
- Özyıldırım, Ali Emre (2002). "Keçeci-zade İzzet Molla'nın Mihnet-keşân'ı ve Tahlili", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Rich, Adrienne (2024). "Kadından Doğma: Deneyim ve Kurum Olarak Annelik". (çev. Bilge Tannisever) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Saydam, Mehmet Bilgin (2022). "Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi". İstanbul: Metis Yayınları.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin & Karavar, Zeynep Nur (2021). "Sütannelikten Bilgeliğe Uzanan Yolda: Klâsik Türk Şiirinde Dâye Kadın" Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi. 15/7. 28-43.
- Taş, İbrahim (2017). "Yûsuf ve Zelihâ" T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı. <https://www.ktb.gov.tr/eklenti/56443,seyyad-hamza--yusuf-ve-zelihapdf.pdf>
- Tavukçu, Orhan Kemal (2000). "Ahmed Rıdvân Hüsrev ü Şirin" Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.